

Dumnezeu

- A) Conceptul filosofic de Dumnezeu
  - 1. Augustin: Creatorul lumii
  - 2. B.Spinoza: Substanta unica
  - 3. Aristotel: Actul pur
  - 4. R.Descartes: Sursa adevarului cert
- B) Exista Dumnezeu?
  - 5. Toma din Aquina: Probele pentru existenta lui Dumnezeu
  - 6. B.Pascal: Pariul
- C) Il putem cunoaste pe Dumnezeu?
  - 7. R.Descartes: Fiinta perfecta
  - 8. R.Otto: Experinta sacrului
  - 9. Dionisie Pseudo – Areapagitul: Cel de dincolo de toate
- D) Etica si Dumnezeu
  - 10. I.Kant: Dumnezeu – judecatorul constiintei
  - 11. J.P.Sartre: Morala si ateism
  - 12. M.Eliade: Omul religios si omul areligios

A) Conceptul filosofic de Dumnezeu

Cand oamenii se roaga lui Dumnezeu, cui se adreseaza ei? Unei finite misterioase, superioare lor, care poate sa-I apere sau sa-I ajute. Pentru crestini, Dumnezeu nu este o fiinta care ar putea fi localizata spatial si temporal, asa cum, de pilda, zicem ca piramidele se afla in Egipt ori ca steaua Vega este la un anumit numar de ani – lumina distanta de Soare. Dumnezeu nu apartine acestei lumi, asa cum ii apartin muntii, oamenii, apele, stelele ori galaxiile; El este dincolo de lumea vazuta: este, cu alte cuvinte, transcendent.

In vatatura crestina despre existenta unei lumi suprasensibile se intalneste aici cu una din marile traditii ale filosofiei. In sec VI – V i.en.filosofii din Scoala Eleata au facut prima incercare de a scoate in evidenta, cu mijloacele ratiunii, limitele lumii sensibile. Primul dintre eleati, Xeefon, si-a indreptat critica impotriva religiei pediteiste a grecilor, asa cum apareea ca in lucrarile unor autori, precum Homer ori Hesiod: dupa acestia, zeii au forme omenesti, umbla din loc in loc si cad sub tot felul de pacate omenesti, precum adulterul, inselaciunea, lacomia etc. Pt Xenofon, adevarata divinitate nu poate fi decat una: Dumnezeu este unu, indivizibil, nemiscat, neschimbator. Totul este unu, zicea el. Pana la divinitate nun e putem ridica insa, cu ajutorul simturilor: ele ne dau cunostinte doar despre cele schimbatoare, care se nasc si se petrec. La adevar nu urcam prin mijlocirea lor: pentru aceasta numai ratiunea ar putea fi de ajutor. Aceasta consecinta a fost formulate de cel mai important filosof eleat, Parmenide. Dupa el, ratiunea e cea care ne place prezenta adevarata realitate – in care nu e loc pentru schimbare si pieire. Fiinta adevarata este neschimbatoare, nemiscata, intotdeauna identica cu sine, ca nu are nici inceput si nici sfarsit.

Pentru gandirea vechilor greci, problema fundamentala, era aceea de a gasi un principiu uimitor si neschimbator al lumii, care sa stea la temelia multiplicitatii schimbatoare di experienta de toate zilele. Asa cum am vazut, Heraclit sesiza in lume numai nestatornicia lucrurilor: lumea este o continua devenire, iar existenta in ea e o simpla aparenta. Pe de alta parte, potrivit lui Parmenide, adevarata fiinta e neschimbatoare, iar devenirea e numai o iluzie a simturilor.

Platon s-a straduit sa impace aceste 2 poluri opuse prin teoria lui despre idei. El e de accord ca lumea vazuta, lumea simturilor este intr-o neodinuata prefacere, ca toate se nasc si pier fara un support durabil. Dar, dincolo de ea, sta o alta lume: lumea ideilor vesnice, neschimbatoare, mereu identice cu sine. Ideile servesc, mai intai, ca standarde in raport cu care putem face diferenta aprecieri: astfel, pentru a spune ce lucruri sunt pioase ori sfinte trebuie sa avem un anumit standard cu care sa le comparam, tot asa cum atunci cand masuram lungimea

unei bucati de panza, apelam la o unitate standard. In al 2-lea rand, ideile reprezinta esenta abstracta, universala a lucrurilor. De exemplu, afirmam ca ceva este frumos; dupa Platon, ceea ce face ca lucrul acela sa fie frumos este ideea de Frumos si el poseda aceasta calitate in masura in care se raporteaza la acea idee sau, cum zice Platon, in masura in care "participa" la ea.

Platon ne pune deci inainte 2 lumi: una sensibilă, schimbătoare – lumea lucrurilor si a miscarilor lor; si una suprasensibilă, vesnică, neschimbătoare – lumea adevarată, a Ideilor. Pe prima o cunoastem cu ajutorul simturilor, pe a doua – cu ajutorul ratiunii. Celor 2 lumi le corespund, pe planul cunoasterii: parerea, opinia si respective, cunoasterea, stiinta.

In lumea vizibila, soarele face ca lucrurile sa fie laminate, si deci vazute. In lumea inteligibilului, suprasensibilă, ideea Binelui este deasupra tuturor celorlalte idei. Asa cum spune Platon, Binele este "pricina pentru tot ce-I drept si frumos; ea zamisleste in domeniul vizibil lumina pe domnul acesteia, iar in domeniul inteligibil chiar ca domneste, producand adevar si intelect".

Pentru filosoful Platin (sec.III e.n.), ideea aceasta de Bine este Dumnezeu. El este unul, simplul, vesnicul, infinitul. Dumnezeu este cauza a tot ce este; El transcende timpul si spatial, lucrurile totale deriva din El, inasa, El ramane neschimbat. La El inasa nu ajungem nici cu ajutorul simturilor si nici prin ratiune, ci pe calea extazului mistic.

In multe dintre problemele pe care le cerceteaza, filosofii nu simt nevoia sa puna la lucru un concept precum cel de Dumnezeu; inasa in abordarea altor probleme, unii filosofi au argumentat ca e necesar sa facem apel la acest concept.

Potrivit acestor filosofi, conceptual de Dumnezeu poate fi integrat in sistemele noastre de idei si poate fi utilizat ca un principiu explicativ. Astfel, dupa R.Descartes, Dumnezeu are valoare explicative dintr-o perspectiva epistemologica (=care vizeaza cunoasterea noastra): Dumnezeu face posibila cunoasterea certa: ideile clare si distincte il au pe Dumnezeu ca autor. De aceea, in cazul lor concordanta cu lucrurile este garantata. De obicei inasa, filosofii au considerat ca Dumnezeu este principiu explicativ sub un aspect antologic (=care vizeaza ceea ce exista).

1) Intr-un prim sens, Dumnezeu a fost inteles drept cauza transcendentă a lumii. Simbolul credintei crestine, "Cezul" adoptat de consiliul de la Niceea, exprima sintetic acest punct de vedere "Cred intr-unul Dumnezeu, tatal atotstiitorul. Facatorul cerului si al pamntului, al tuturor vazutelor si nevazutelor... ". Inteles drept creator al lumii, Dumnezeu este principiul prin care putem explica existenta acesteia.

2) Intr-un al 2-lea sens, Dumnezeu a fost considerat sa substanta imanentă a lucrurilor. Desigur ca cel de-al 2-lea sens este incompatibil cu primul. In acest caz, Dumnezeu nu este o cauza a lucrurilor situate in afara acestora si, in general, in afara lumii. B.Spinoza filosoful care a sustinut acest punct de vedere, considera ca " tot ce exista se gaseste in Dumnezeu si nimic nu poate nici sa existe, nici sa fie conceput fara Dumnezeu". Asa cum omul are diverse attribute, precum cele de a fi rational, de a fi biped, de a fi mamifer etc, tot asa Dumnezeu are o infinitate de attribute; dintre acestea noi cunoastem numai 2: intinderea si cugetarea. Prin atributul intinderii Dumnezeu creeaza toate lucrurile materiale care se gasesc in timp si spatiu; atributul cugetarii exprima rationalitatea infinita a lui Dumnezeu. Inteles astfel, Dumnezeu este identic cu natura lucrurilor: Dumnezeu adica Natura, scria Spinoza. Conceptul de Dumnezeu permite sa explicam natura, lumea, faptul ca ea exista de sine statatoare, ca o substanta, lumea este un tot unitar, necreată si nepieritoare, infinita in attributele sale.

3) Intr-un al 3-lea sens Dumnezeu a fost conceput drept cauza prima a lucrurilor ce se afla in lume. Uitandu-ne in jur, vedeau cum ele se misca, se transforma. Daca ceva se misca, argumenta Aristotel, trebuie sa existe un altceva care il misca, acesta, la randul lui, trebuie sa fie miscat de altceva – si asa mai departe. Dar nu putem merge la infinit: trebuie sa existe un prim motor, ceva care sa puna in miscare toate lucrurile. Dar acest prim motor nu poate fi el insusi in miscare, caci atunci el ar trebui sa se miste pe sine insusi. Acel miscator nemiscat este dupa Aristotel Dumnezeu: existenta lui ne permite sa explicam miscarile tuturor miscarilor din lume. Sa urnim "potentă", capacitatea unui lucru de a primi un atribut, o proprietate si "act" – faptul de

avea acea proprietate. De pilda, zicem ca cineva are capacitatea de a invata chimia; iar dupa ce a invatat-o, el este chemist in act. Dumnezeu nu poate fi in potentia; caci atunci El ar putea fi creat de altcineva, ori ar putea sa se transforme se devina altceva decat este – ceea ce am vazut ca nu e posibil. Prin urmare, Dumnezeu este act pur.

1) Augustin: Creatorul lumii (“Confesiuni”)

Este tulburator Augustin in acest fragment. Spune episcopul ca a intrebat pamantul, marea, strafundurile, taratorele si sufletele vii, a intrebat aerul si toate i-au raspuns: “Noi nu suntem Dumnezeu pe care-l cauti”. Si toate au exclamat “El ne-a facut pe noi”. Neafland raspuns la cel din afara, Augustin se indreapta spre cele dinauntru. Nu-l pot afla pe Dumnezeu prin mijlocirea trupului, poate-l pot cunoaste prin intermediul “omului interior”. “Eu, omul interior, le-am cunoscut, cu sufletul, prin simturile trupului meu”.

“Noverim me, noverim te” se roaga Augustin (lasa-ma sa ma cunosc, lasa-ma sa te cunosc).

Dumnezeu nu a creat lumea in spatiu si timp, si odata cu spatiul si timpul. El cunoaste creaturile nu pentru ca ele sunt, ci ele sunt pentru ca Dumnezeu le cunoaste. Dumnezeu stia ce vroia sa creeze, iar pentru ca stia, a creat. El este creatorul lumii.

2) B. Spinoza: Substanta unica (“Etica”)

Concepand lumea intr-un mod geometric, Spinoza lucreaza cu definitii.

Astfel:

- cauza este “ceva a carei esenta ii include existenta sau a carui natura nu poate fi conceputa decat ca existenta”
- lucrul este infinit in genul sau “cand poate fi marginit de un altul de aceeasi natura cu el”. Astfel, ca specie, lucrul este marginit (ex: un corp este marginit de alt corp, o gandire de alta gandire “Dar corpul nu e marginit de gandire” si nici invers).
- substanta este “ceea ce exista in sine si este inteles prin sine”, adica acel lucru a carui concepere nu are nevoie de conceperea unui alt lucru pentru a exista. Cu alte cuvinte: substanta e acel ceva despre care putem obtine o idee adecvata fara a face apel la nimic din afara ei, caci fiecare substanta contine in sine explicatia completa a propriei sale naturi si existente. Esenta unei substante implica in mod necesar si existenta ei. Urmeaza ca sustanta exista, si exista in mod necesar.
- Atributul: “ceea ce intelectul percepe in substanta ca alcatuindu-i esenta”. Atributul este astfel o stare sau o insusire inseparabila a sustantei fara de care substanta nici nu poate exista, nici nu poate fi conceputa. Aceasta nu inseamna ca atributul ar conditiona substanta; el face doar ca sustanta sa ne devina noua accesibila. Rolul atributului este de a fi primul mijlocitor, linie descendenta, intre noi si sustanta.
- Dumnezeu este “existenta absolute infinita, adica substanta alcatuita dintr-o infinitate de attribute”, El “exista cu necesitate si in afara Lui nici nu poate exista si nici nu poate fi conceputa o alta substanta”. De ce? ne arata Spinoza intr-o “demonstratie”. Daca ar exista vreo alta substanta in afara lui Dumnezeu atunci am fi nevoiti sa acceptam existenta a 2 substante care sa posede un acelasi atribut, ceea ce este absurd.

De aici rezulta 2 consecinte exprimate sub forma de corolar:

1. Dumnezeu este mic”adica natura nu exista decat o singura substanta, iar aceasta e absolut infinita”.
2. intinderea si gandirea (aluzie la Descartes) sunt “sau attribute ale lui Dumnezeu, sau...modificari ale atributelor lui”.

3) Aristotel: Actul pur (“Metafizica”)

Spinoza spune despre Dumnezeu ca este “substanta cauza sui” (isi este siesi cauza); Aristotel va numi substanta “regina categoriilor”. Dupa Aristotel exista o sustanta vesnica,

nemiscata și totodată despartită de toate cele sensibile. Există apoi un mișcător, care sete el însuși nemiscat, - un Prim Motor. Existența lui e dată în mod necesar, el se identifică cu binele, este principiul mișcării și activitatea lui se confundă cu fericirea lui.

Dar ce nevoie are Aristotel de a stipula un Actus purus? Această necesitate este o comandă logică explicată de Aristotel printr-un triplu raport materie – formă; mișcător – nemiscat, cauză – efect.

Universul este alcătuit din materie și formă. Orice materie tinde către forma ei, dar când își atinge forma (actul, material fiind potentă), procesul nu se încheie pentru că forma devine la rândul ei material unei forme superioare. Acest proces durează, în principiu, la infinit. Dar Aristotel ne spune că universul, e organizat teologic (telos = scop), adică în virtutea unui scop; urmează că trebuie “să nău oprim undeva” pentru a nu cădea în eroarea logică numită regresul la infinit. Trebuie deci să existe o formă care să nu mai devină material altuia, o formă ultimă numită formă pură sau Act Pur.

Al 2-lea raport funcționează astfel: tot ceea ce se mișcă își află cauza mișcării în altceva, adică avem întotdeauna un lucru mișcat și altul care-l mișcă. În acest raționament, dacă lasăm să funcționeze la infinit, poate apărea aceeași eroare ca în precedentul. De aceea trebuie să existe un lucru care să le miște pe toate fără să fie el însuși mișcat. Acest “prim mișcător nemiscat” are cauza mișcării în sine, nu în afara lui și el este Primul Motor sau Actul Pur.

Raportul cauzal, este aidoma: orice cauză conduce la un efect, care devine cauza unui alt efect s.a.m.d. Astfel că trebuie să aflăm o cauză primă și eficientă: prima adică înapoia ei să nu se mai afle o altă cauză; eficientă, adică să poată pune lucrurile în mișcare. Această cauză e Primul Motor, Actul Pur.

Cât despre caracteristicile Primului Motor (Dumnezeu) putem spune că:

- Dumnezeu există în mod necesar
- fiind necesar El se identifică cu Binele
- activitatea Lui este contemplare
- acțiunea contemplativei e totuna cu fericirea
- Dumnezeu (Actul Pur) e nemiscat și despartit de toate cele sensibile.

El este etern, neschimbabil, în sine și pentru sine, despartit de toate celelalte finite și cauza supremă a acestora.

Conceptia lui Aristotel îl va influența pe Toma din Aquino.

4) R.Descartes: Sursa adevărului cert

(“Meditationes de prima filosofia”)

Acest text aparține Meditației a IV-a (din cele 6) intitulată “Despre adevăr și falsitate”. Ideea esențială a acestei meditații este: nedesăvârșirea mea trezește în mine ideea unei ființe desăvârșite cu atât mai clar și distinct cu cât nimic nu poate fi socotit mai sigur de mintea omenească decât ideea acestei ființe desăvârșite. Această ființă este Dumnezeu și El e sursa adevărului cert. Atunci când intelectul controlează întinderea voinței în stabilirea adevărului nu se poate întâmpla de fel să mă înșel. În acest caz eu percep limpede și distinct, iar o asemenea percepție care nu poate veni de la nimic are pe Dumnezeu drept autor, pe desăvârșitul Dumnezeu. Un asemenea Dumnezeu nu poate fi însulător, iar o idee astfel capătă nu poate fi decât adevărată.

Prin urmare, pentru a atinge adevărul, e ca pătrunderea gândirii (care vine de la Dumnezeu) să precedă hotărârea voinței care, fiind facultate de alegere, poate alege și falsul.

B) Există Dumnezeu?

Se crede de multe ori că , atunci când cineva vorbește despre lucruri precum: viața, moartea, dreptatea, Dumnezeu , el filosofează. Cel ce gândește astfel nu ia însă în seamă o caracteristică esențială a filosofiei: anume, filosoful se concentrează în primul rând asupra conceptelor, asupra naturii acestora și a felului în care ele pot fi utilizate în argumentarea unor teze. De exemplu, cineva care vorbește despre Dumnezeu abia atunci în domeniul filosofiei când elaborează un anumit concept de Dumnezeu și îl folosește în formularea unor argumente; dar dacă el

crede in Dumnezeu ori, dimpotriva, isi exprima dezinteresul fata de aceasta chestiune – aceste atitudini nu sunt inca filosofice.

Aristotel, Descartes, Spinoza au colaborat diverse concepte ale lui Dumnezeu. Problema mai mare este insa daca exista vreo fiinta care sa corespunda acestor concepte. Daca avem conceptual de Dumnezeu trebuie sa cautam si argumente in favoarea existentei Lui.

Multi filosofi au sustinut ca indoiala poate fi eliminata. Potrivit lor, este posibil sa demonstram este posibil sa demonstram ca Dumnezeu exista. Dupa Toma din Aquino, avem la dispozitie chiar 5 cai de a dovedi existenta lui Dumnezeu. El procedeaza astfel: mai intai, construiesc un concept al lui Dumnezeu. Astfel, Dumnezeu poate fi conceput ca prima cauza a lucrurilor sau ca fiinta necesara, sau ca fiinta cea mai perfecta etc. In al doilea rand, Toma arata cum, pe baza faptelor pe care le gasim in lume, se poate dovedi ca acestor concepte le corespunde ceva. Asadar, in fiecare din aceste cazuri, potrivit conceptului pe care il avem despre Dumnezeu si potrivit felului in care este alcatuit, decurge ca el exista.

Unii filosofi s-au indoit insa de valabilitatea unora sau chiar a tuturor acestor probe pentru existenta lui Dumnezeu. Unii – precum Leibniz sau Descartes – au incercat sa produca alte argumente. Alti – filosofii ateisti – au considerat ca din lipsa oricarui argument rational pentru teza ca Dumnezeu exista, concluzia cea mai corecta pe care am putut sa o formulam este ca acestui concept nu ii corespunde nimic si deci, ca Dumnezeu nu exista. Dupa unii ganditori (agnosticii), aceasta concluzie este insa prea tare: chiar daca nici un argument in favoarea existentei lui Dumnezeu nu este acceptabil, nu vom putea conchide decat ca nu avem motive temeinice sa consideram, darnu suntem inca inrepatatiti sa afirmam ca Dumnezeu nu exista. Acceptand ca nici un argument pentru existenta lui Dumnezeu nu e concluzia, alti ganditori au inferat insa o alta concluzie: dupa ei, aceasta situatie nu dovedeste decat ca mijloacele rationale, argumente precum cele 5 probe ale lui Toma, nu sunt potrivite pentru a ne asigura de existenta lui Dumnezeu. Dar aceasta certitudine poate fi atinsa pe alte cai de pilda credinta insasi ne-ar putea da certitudinea ca Dumnezeu exista. Pentru ganditorii ecuistici, existenta lui Dumnezeu ni se impune constrangator in stari de o factura cu totul deosebita – in extaz. Dupa acesti ganditori, sunt clipe in care sufletul capata un fel de inspiratie, de iluminare a ceea ce depaseste experienta noastra limitata, cend el are o viziune directa a transcendentului. O analogie a acestei tari este inspiratia pe care o avem in rezolvarea unor probleme: simtim cum uneori, cu o intuitie pe care o putem stapani mergem direct la tinta propusa, fara truda pe care o depunem de obicei pentru gasirea solutiilor unei probleme de acel. Inspiratia poetilor, ori stralucirea omului de stiinta cand descopera ca sunt stari de acelasi fel.

De obicei, misticii descriu starea de extaz ca fiind insotita de sentimentul unei certitudini superioare: sufletul se simte atunci iluminat, reinnoit pe un plan mai inalt. Revelator in aceasta privinta este faimosul “Memorial” al lui Pascal. Matematician si fizician, filosof adanc si subtil, Pascal insemnase pe un petec de hartie cele simtite intr-o stare de Extaz. Petecul a fost gasit dupa moartea lui, cusut in captuseala hainei. Pascal nu il scrisese decat pentru sine: el nu a vorbit niciodata nimanui despre acea intanplare. Textul incepe astfel:

“Luni 23 noiembrie, Anul de gratie 1654, ziua Sf.Clement, popa si martir si a altor martiri si sfinti

Ajunul Sf.Cysogon, martir si a altora

De la ora zece si jumatate seara si pana la 12 si jumatate (noaptea)

Dumnezeul lui Avraam, Dumnezeul lui Isac, Dumnezeul lui Iacob, nu al filosofilor si savantilor

Certitudine. Certitudine. Sentiment. Bucurie. Pace

Dumnezeul lui Iisus Hristos”.

Toma d'Aquino: Probele pentru existenta lui Dumnezeu
("Summa Hielogiae")

Sf.Toma incearca o sinteza intre Aristotel si Augustin. Lui ii revine meritul de a fi scos filosofia din vechea ei stare de "slujnica a teologiei", restabilind astfel, intr-o anumita normalitate, raportul dintre ratiune si credinta. Astfel el inlatura teoria dublului adevar, al filosofiei si al credintei – adevarul redevinind unic. Despre Toma s-a spus ca daca filosofia sa este aceea a unui teolog, atunci teologia sa este a unui filosof.

In prezentarea argumentelor pentru existenta lui Dumnezeu, Toma influentat de Aristotel si structura acestora urmeaza logica aristoteliac. El vorbeste despre 8 argumente dintre care primele 5, cele mai importante sunt numite cosmologice si sunt explicate, iar urmatoarele 3 sunt morale si implicite. Iata cele 5 argumente cosmologice:

a) Argumentul intemeiat pe miscare (sau cauza motrice)

b) Argumentul intemeiat pe raportul cauzal (sau cauza eficienta)

Argumentul stabileste ca imposibila regresia la infinit. Cum totul este guvernat, in natura, de raportul cauzal si efectul devine cauza unui effect superior, avem a admite o cauza care sa fie prima si eficienta, si ca este Dumnezeu

c) Argument intemeiat pe distinctia contingent (intamplator) – necesar

Sub sanctiunea de a nu mai fi, contingentul (posibilul) trebuie sa-si extraga existenta dintr-o fiinta necesara. Este necesar astfel de a revela o fiinta care, necesara prin sine, nu-si extrage din altceva cauza necesitatii sale. Altfel spus, lucrurile lumii sunt posibile, adica pot sa fie sau san u fie. Cand sunt, ele au existenta, iar aceasta o primesc de la o finite necesara, creatoare de contingent, care este Dumnezeu.

d) Argumentul gradelor fiintei (sau ierarhia existentelor).

In univers exista o ierarhie a fiintelor, o gradare a binelui si a adevarului, iar aceasta gradare nu poate fi obtinuta decat prin comparatie cu ceea ce este bine si adevarat la modul absolut. Ideea este din "Metafizica" lui Aristotel unde se spune ca lucrurile care poseda gradul suprem al adevarului poseda si gradul suprem al fiintei. Adica adevarul "mai mare sau mai mic" se defineste prin aproximatie cu ceea ce e adevarul in mod absolute. Exista deci o fiinta care este supremul Adevar si supremul Bine la care intregul univers se raporteaza si aceasta fiinta e Dumnezeu.

e) Argumentul bazat pe ordinea in univers (teleologic sau finalist).

6) B.Pascal: Pariul

("Cugetari")

Pascal ofera scepticilor care, asemeni lui Toma Necredinciosul, cer dovezi privind existenta lui Dumnezeu, un pariu. El le spune: "Putem spune ca exista un Dumnezeu fara sa stim ce este el. Nu trebuie sa tragem concluzia ca daca nu-l cunoastem perfect natura, Dumnezeu nu exista". Scepticii (ironie – caci asa erau facuti ei de Dumnezeu) refuza dovezile rationale, dovezile de credinta so orice dovada care ar pretinde sa demonstreze existenta divinitatii. Le refuzapentru ca nu le considera decisive. Dar de Dumnezeu nu se poate face abstractie si relative la El putem spune ca exista sau ca nu exista. "Mijlocia nu este posibila". Fiindca scepticii nu accepta dovezi sunt nevoiti, acum sa accepte una din aceste variante. Jocul se face la extremitati si atunci scepticul e obligat sa parieze. Doua variante si atat, sunt posibile:

- sa parieze ca exista
- sa parieze ca nu exista

De fapt, pariul nu urmareste da demonstreze existenta sau inexistentia lui Dumnezeu, ci castigul si pierderea care decurg pentru om, din acceptarea uneia din cele 2 variante. Fata de abordabil celelalte, a lui Pascal aduce nou ideea ca intrebarea privind existenta lui Dumnezeu vizeaza nu numai divinitatea, ci si conditia noastra omeneasca.

Asadar, pariati ca Dumnezeu exista. Daca ati pariat ca exista si exista castigati totul, daca nu exista, nu pierdeti nimic. Consecintele sunt: daca s-a pariat ca exista si exista se pierde finitul omului ca fiinta muritoare si se castiga un finit si se pierde o nemurire. Riscurile exista, deopotri, de o parte si de alta a pariului, iar “partida este de jucat egal contra egal”. De aici faptul ca “siguranta a ceea ce expui riscului este egala cu nesiguranta castigului oricat de mare ar fi distanta dintre ele”. Deci la Pascal existenta lui Dumnezeu e dovedita intr-un mod deghizat si ca rezultat al unui pariu pe care el l-a adresat, pana la urma lumii intregi. E greu de spus avand in vedere abisurile constiintei pascalienne, daca filosoful insusi ar fi avut curajul sa se arunce in riscurile pariului.

Dumnezeul lui Pascal spune “ Nu m-ai cauta, daca nu m-ai fi gasit.”. Mai mult de atat nu se poate.

C) Il putem cunoaste pe Dumnezeu?

Pascal considera ca problema existentei lui Dumnezeu este separata de cea privitoare la natura sa si ca, deci, am putea sa decidem asupra existentei Lui, chiar daca nu stim cum este El. Pe de alta parte Toma d’Aquino sustinea ca orice proba privind existenta lui Dumnezeu se bazeaza pe un concept al divinitatii, deci cele doua probleme nu se pot separa.

S-ar putea spune ca il cunoastem pe Dumnezeu daca suntem in posesia unui concept adecvat al divinitatii, concept care sa cuprinda o proprietate a acesteia. Am vazut, de ex., ca Toma admitea ca in conceptul de Dumnezeu se pot cuprinde proprietati precum: a fi prima cauza a lucrurilor, a fi fiinta necesara ori a fi fiinta perfecta.

R.Descartes a formulat clar aceasta strategie: Dumnezeu, argumenta el, este fiinta perfecta. Conceptul de fiinta perfecta cuprinde toate acele proprietati pe care noi le socotim perfectiuni. Un om cunoaste unele lucruri, dar este ignorant de mult mai multw, nu il putem concepe insa pe Dumnezeu ca pe o fiinta ignoranta in vreo privinta. Dumnezeu este atotstiutor. Cunoasterea deplina, omnistiinta este asadar o perfectiune si ea se cuprinde in conceptual de fiinta perfecta. Tot asa atotputernicia, bunatatea deplina etc. sunt perfectiuni.

Unii ganditori au argumentat insa ca aceasta strategie de a raspunde intrebarii noastre e gresita (intr: Il putem cunoaste pe Dumnezeu?). Greseala este ca noi presupunem existenta unei analogii intre ea si alte intrebari, precum: Putem cunoaste particulele elementare? Putem cunoaste inconstientul? La aceste din urma intrebari, desigur ca un raspuns satisfactor va consta in evidentierea caracteristicilor aluminiului ori ale particulelor elementare, ori ale inconstientului, prin urmare in construirea conceptelor corespunzatoare. Insa noi nu vom putea cunoaste niciodata proprietatile lui Dumnezeu. Cand zicem ca Dumnezeu e atotputernic, noi folosim o proprietate –a fi puternic-care priveste lucrurile materiale si i-o atribuim, in cel mai inalt grad, divinitatii. Dar Dumnezeu nu este in rand cu lucrurile: Dumnezeu este mai presus de lucruri si de existenta; nu putem, de aceea, sa il prindem in nici unul din conceptele pe care ni le formam prin experienta. Caci aceste concepte, pe care ni le-am format plecand de la lucrurile din lume, nu se pot aplica decat lor. Dumnezeu este dincolo de mijloacele noastre de a inchea cunostinte si de a formula adevaruri. Asa cum arata scriitorul crestin Dionisie Pseudo – Areopagitul (sec. V – VI), despre Dumnezeu nu putem afirma nimic; nu putem avea, prin urmare, nici un concept al divinitatii. Dumnezeu este cel dincolo de toate afirmatiile si negatiile noastre; natura sa este “mai presus de cuvant, de minte di de fiinta, fiind necunoscuta”. Dupa Dionisie, cu mijloacele ratiunii nu putem deci spera sa il cunoastem pe Dumnezeu. De Dumnezeu ne putem apropia cu alte mijloace, de pilda pe calea extazului mistic.

In “Memorialul” sau Pascal scria la un moment dat: “Dumnezeul lui Avraam, Dumnezeul lui Isac, Dumnezeul lui Iacob, nu al filosofiei si savantilor”. In sensul pe care il avea in vedere Pascal, Dumnezeu nu mai apare ca un principiu explicativ, ci, mai degraba, ca un principiu active, ca un Dumnezeu viu, cum se exprima Luther. Pentru filosofi, asa cum am vazut, Dumnezeu era o idee, un concept abstract cu valoare explicative in anumite contexte. Credinciosul resimte insa divinitatea ca un agent fizic, ca o putereteribila, ca o taina infricosatoare. Modalitatile acestei experiente religioase sunt avute in vedere de R.Otto. Teama

in fata acelei taine, sentimental propriei nulitati, spaima in fata unei realitati radical diferita de cea obisnuita sunt desemnate de Otto drept "numinoase" (din latina <numen> = zeu). Conceptele noastre, considera Otto, nu sunt folositoare pentru a descrie aceasta experienta; ea poate fi redata numai prin sentimentele pe care le traим. Cunoasterea numinosului nu poate fi, in aceste conditii, decat analiza si clarificarea sentimentelor noastre.

D) Etica si Dumnezeu

Alaturi de intelegerea lui Dumnezeu ca un pricipiu explicativ al existentei lumii, al naturii acesteia, al ordinii din ea ori al capacitatii noastre de a detine cunostintecerte, se poate deosebi o intelegere a sa ca fiinta activa. "Dumnezeul lui Iisus Hristos", de care amintea Pascal, este inteles ca o persoana superioara noua, careia oamenii i se adreseaza in rugaciuni ca unui judecator al tuturor lucrurilor. Actiunea lui Dumnezeu este, in acest sens, fizica: el da ordine, face promisiuni, apara si protejeaza un anumit grup social (ex. Zei greci dau troieni, Dumnezeu lui Israel). Unii filosofi au accentuat asupra unui alt domeniu in care se poate face apel la Dumnezeu ca fiinta activa: moralitatea.

Depinde moralitatea de religie? Au regulile si standardele morale fundamentale religioase? Daca Dumnezeu, inseamna ca nu exista nici bine nici rau? La aceste intrebari, marile religii ale lumii (iudaismul, crestinismul si islamismul) au dat raspunsuri afirmative.

Potrivit lor Dumnezeu este creatorul atotputernic si atotstiutor al lumii; dar, in acelasi timp, Dumnezeu e fiinta pe deplin buna, temelia si garantia moralitatii. Fara El nu ar putea sa existe reguli universale in raport cu care sa apreciem moralitatea comportamentelor noastre. Cunoscand ce ne cere Dumnezeu, stim care sunt cerintele morale pe care trebuie sa le respectam. Legea divina este standardul ultimo si universal al moralitatii faptelor noastre; de aceea cel mai inalt aideal moral al omului este sa traiasca in armonie cu legea divina.

Intr-unul din dialogurile sale Platon prezinta o discutie intre Socrate si un poet numit Euthyphron. O tema filosofica apare atunci cand Euthyphron sustine ca aducandu-si tatal in fata trinunalului sub cauza de omor, el face un act pios. Socrate il intreaba ce inseamna pietatea; Euthyphron raspunde ca actele pioase sunt acele iubite de zei; iar prin actul sau, el face ceea ce zeii ii cer. Caci, daca tatal sau a comis o crima, zeii ii cer sa-l aduca in fata judecatorului, asadar actiune sa este corecta. Socrate il intreaba atunci, sunt actele sunt pioase iubite de zei pentru ca sunt pioase ori sunt pioase pentru ca sunt iubite de zei? Nici unul dintre cei 2 nu raspunde la aceasta intrebare, dar dialogul releva dificultatile sustinerii oricaruia dintre cele 2 raspunsuri posibile. Daca zeii iubesc ceea ce e pios pentru ca e pios atunci pietatea nu ar mai depinde de ceea ce iubesc ei . Atunci ce face ca un act sa fie pios? Cum am mai putea atunci sa sustinem ca e bine sa ne comportam pios? Iar daca nu stim raspunsul la aceste intrebari, atunci nu putem spune daca fapta lui Euthyphron e morala sau nu. Daca insa un act este pios pentru ca zeii il iubesc, atunci orice iubesc zeii e pios. Actele sunt pioase pentru simplul motiv ca zeii au o anumita atitudine fata de ele. Dar cum se explica aceasta atitudine? Daca nu stim, inseamna ca inca nu stim ce e un act pios.

Unii filosofi au conceput insa intr-o modalitate cu totul diferita relatia intre moralitate si religie. Potrivit lor, fundamentul normelor morale nu este religia, ci natura umana sau organizarea societatii. Functia credintelor, atitudinilor, practicilor religioase este sa adanceasca si sa intareasca atasamentul oamenilor fata de anumite coduri morale. Conceptul de Dumnezeu este o personificare simbolica a ideilor morale fundamentale din acea societate, iar legea divina semnifica legitimitatea, in societate, a acelor idei morale. Potrivit acestor filosofi, istorisirile despre Dumnezeu sunt doar moduri prin care valorilor de baza ale societatii li se da o expresie mitologica.

In aceasta perspectiva, moralitatea actiunilor noastre nu depinde de vreo sursa supranaturala sau transcendentă. Ideea unei fiinte supreme nu e decat o reprezentare simbolica a autoritatii codului moral al societatii. Dar daca Dumnezeu nu exista, pe ce se mai fundamenteaza normele morale? Mai putem avea un criteriu un standard absolut in raport cu care sa judecam moralitatea actelor noastre? Aceasta e problema pe care o ridica Sartre: Dostoievski afirmase ca

daca Dumnezeu nu ar exista, atunci totul ar fi permis: in ce consta aceasta uriasa si infricosatoare libertate a omului?

Neacceptand tensiunea, omul religios este pus asadar in situatia de a trebui sa gaseasca un sens existentei sale. Acest sens trebuie sa si-l construiasca raportandu-se numai la sine si numai la Istoria sa. Dar este el, in intregime, eliberat de orice experienta a sacrului? Aparent, simpla negare a lui Dumnezeu il asigura de acest lucru: negandu-l pe Dumnezeu, omul se afla deodata asezat intr-o alta lume: o lume desacralizata, lipsita de semnificatie, in care nu exista nici un reazem absolut. M.Eliade argumenteaza insa ca aceasta insa ca aceasta imagine este gresita: lumea in care traim, chiar daca e diferita de cea in care au trait strabunii nostri, contine multe comportamente religioase camuflate sau degenerat; chiar daca nu suntem costienti de acest lucru, traim intr-o lume care mai pastreaza inca structuri proprii celei pe care a inlocuit-o. Sa ne aducem aminte, de pilda, de teoria timpului ciclic. Asa cum arata Eliade, potrivit acestei teorii, unele momente sunt privilegiate in raport cu altele: ele marcheaza o reinnoire a timpului un reinceput absolut al acestuia. Pentru cresti, Craciunul are acest sens. Dar si omul religios pastreaza aceeasi imagine a timpului, cu sarbatorile ce insotesc Anul Nou. Chiar daca multi dintre noi suntem agnostici sau chiar avem convingeri ateiste, suntem totusi legati inca prin multe fire, adesea, de comportamente care sunt religioase si sunt gata mereu sa se reactualizeze din adancurile fiintei noastre.

10) I.Kant: Dumnezeu – judecatorul constiintei („Metafizica moravurilor”)

Viata morala este strans legata, la Kant, de religie. Diferenta dintre acestea, una formala, este urmatoarea: in morala legatura omului cu Dumnezeu este una rece, una guvernata de ratiunea pura practica; in religie aceasta legatura este intensificata, transformata in flacara si lumina. Modelul vietii noastre, Spune Kant, trebuie sa fie Hristos, caci viata lui simbolizeaza legea morala.

De aici pana la faptul ca Dumnezeu este judecatorul constiintei nu mai e decat un pas. E un tribunal interior in fiecare om – constiinta. Cum fiecare om are o constiinta, inseamna ca are si un judecator interior care il observa, il ameninta, il tine la respect. Puterea aceasta di noinu e facuta de noi, ci e incorporate fiintei noastre.(ca la Descartes) . Dar pentru ca acest judecator interior san u se contrazica pe sine insusi, trebuie ca el sa fie un altul decat acuzatul (altfel, acesta din urma ar castiga intotdeauna). Acest altul poate fi o persoana reala sau una doar ideala, dar neaparat o “fiinta morala” care “sa aiba intreaga putere (in cer si pe pamant), pentru ca altfel ea nu ar putea procura legilor morale efectul corespunzator lor, iar o astfel de persoana atotputernica deasupra tuturor fiintelor morale este Dumnezeu: astfel trebuie sa fie gandita constiinta, ca principiu subiectiv de a duce la indeplinire, in fata lui Dumnezeu, raspunderea pentru faptele sale”.

Astfel, legea morala nu poate gresi. Exista sau nu. Si daca exista, Dumnezeu este judecatorul constiintei.

11) J- P. Sartre: Morala si ateism (“Existentialismul este un umanism”)

Sartre spune despre sine ca reprezinta punctual de vedere al existantismului ateu si ca punctual de vedere sustinut de el este mai coerent decat al altora. La ce se rezuma acest lucru? Plecam de la presupunerea ca Dumnezeu nu exista. Dar daca El nu exista, nimic nu exista? Aici intervine pozitia lui Sartre. Daca Dumnezeu nu exista “atunci exista cel putin o fiinta a carei existenta precida esenta, o fiinta care exista inainte de a fi definite prin vreun concept, si acea fiinta este omul”. “Existenta precede esenta” inseamna aici ca:

- omul, inainte de toate, exista, se ivate in lume
- abia apoi el se defineste

Aici aflam conceptia existentialista asupra omului care poate fi redată în urmatoarele caracteristici:

- la început omul nu este încă nimic, deci e nedefinibil
- el va deveni ceva și va fi ceea ce e sigur s-a făcut. Acesta este primul principiu al existentialismului. Omul este mai întâi un proiect care se trăiește subiectiv și nimic nu există anterior acestui proiect.
- astfel “nu există natura umană, fiindcă nu există vreun Dumnezeu care să o conceapă”
- Primul demers al existentialismului este de a-l face să-și asume responsabilitatea totală a existenței sale. Actul individual angajează întreaga omenire, căci alegându-mă pe mine, eu aleg omul devenind astfel răspunzător pentru toți oamenii. Și atunci, chiar ateu fiind, existentialismului este un umanism, iar ateismul nu contravene moralei.

Formula lui Dostoievski: “Dacă Dumnezeu nu ar exista, totul ar fi permis” este punctual de plecare al existentialismului. Dar dacă Dumnezeu nu ar exista și dacă existența precede esența atunci omul este abandonat și nimic nu mai legitimează conduita lui, el este libertatea înșiși. Rămâne singur și fără nici o scuză. Iată ce înseamnă că omul este condamnat la libertate.

Dumnezeu inventează valorile. Dacă l-am suprimat, cine le inventează în locul lui? Le inventăm noi. Dar în acest caz viața nu are un sens a priori: “Înainte ca voi să trăiți ca, viața, nu este nimic, dar voi sunteți cei care-I dați sens, iar valoarea nu-i altceva decât sensul pe care voi îl alegeți”. Până la urmă ceva se alege, și putem compara alegerea morală cu alcatuirea unei opere de artă. De ce tocmai acest exemplu? Pentru că nu putem vorbi niciodată despre gratuitatea unei opere de artă. Comun artei și moralei este faptul că în ambele avem creație și invenție, iar când e vorba de creație și invenție, nu poate fi hotărât a priori ce este de făcut. Omul se face, își alege legea morală și nu definim omul decât în raport cu alegerea care este, de fapt, o angajare. Astfel, este absurd să se reproșeze omului gratuitatea alegerii. Fie că vrea, fie că nu, omul nu poate să nu aleagă. Chiar și când nu alege, el tot alege: alege să nu aleagă.

Sartre va spune că finalul acestei înșcrieri: “Existentialismul nu este atât un ateism în sensul că s-ar strădui să demonstreze că Dumnezeu nu există. El declară mai degrabă: chiar dacă Dumnezeu ar exista, aceasta nu ar schimba cu nimic lucrurile; iată punctual nostrum de vedere”. Sartre nu se cramponează de faptul dacă Dumnezeu există sau nu, dar crede că această e problema cea mai importantă. Care este? Trebuie ca omul să se regăsească pe sine și să se convingă de faptul că nimic nu-l poate salva de el însuși, nici chiar Dumnezeu. Așa ajunge existentialismul, spune Sartre, un optimism o doctrină de acțiune.

12) M.Eliade: Omul religios și omul areligios

(“Sacru și profanul”)

Ultimul paragraf din ultimul capitol al “Sacru și profanul” este intitulat “Sacru și profanul în lumea modernă”.

Eliade pleacă de la faptul că majoritatea situațiilor asumate de omul religios al societăților primitive au fost definitive depășite de istorie. Ele n-au dispărut însă fără să lase urme și contribuie la a ne face ceea ce suntem astăzi.

Omul religios își asumă un mod specific de existență în lume, ce are următoarele caracteristici:

- el crede, indiferent de contextual istoric, că există o realitate absolută – sacru – care transcende lumea noastră, dar se manifestă în ea și prin această o face reală, o sanctifică
- crede că viața are o origine sacră
- crede că existența umană își actualizează toate posibilitățile în măsura în care este religioasă
- crede că zeii au creat omul și lumea, eroii civilizatori (ex.Ghilgames sau Prometeu) au desăvârșit creația, iar istoria tuturor acestor întâmplări divine și semidivine este pastrată în mituri

- crede ca reactualizand istoria sacra imitand comportamentul divin se instaleaza si se mentine intr-o realitate semnificativa.

Omul areligios

- refuza transcendentia si accepta caracterul relative al realitatii
- se poate indoi de sensul existentei
- isi asuma o noua situatie existentiala si intr-o lume lipsita de zei, asa cum soncepe el, se cunoaste doar ca subiect si agent al istoriei, refuzand orice transcendentia
- se considera un "mic zeu" intrucat crede ca se face pe sine, dar aceasta e posibil numai intrucat el se desacralizeaza pe sine si se desacralizeaza lumea. El considera ca sacrul e un obstacol in fata libertatii sale si omul devine el insusi in masura in care reuseste da fie strain fata de sacru.

Spune Eliade ca omul areligios "nu va fi cu adevarat liber decat in clipa in care-l va fi ucis pe ultimul zeu".

Este necesara o precizare: se prea poate ca omul areligios sa fi existat si in marile culturi ale trecutului, cert este insa ca el s-a dezvoltat numai in societatea moderna. La fel de sigur este si ca omul areligios isi asuma o existenta tragica, dar aceasta asumare nu e lipsita de maretie.

Esnetial insa e urmatorul fapt: omul areligios este un descendent al lui homo religioses, este opera acestuia si rezultatul unui proces de desacrilizare a lui. De aici faptul ca omul areligios s-a constituit in opozitie cu omul religios de-a lungul unui proces in care a incercat, constant, sa se "goleasca" de orice transcendentia. Acest proces de golire e resimtit re omul areligios ca unul de purificare si eliberare de toate superstitiile stramosilor. Important e ca, in realitate, el pastreaza, vrand – nevrand, urmele comportamentului religios din care provine: "Orice ar face, el este un mostenitor". Vrea sa-si constituie esenta prin negatii si refuzuri, "dar continue sa fie bantuit de realitatile de care s-a dezis".

E limpede: omul areligios in stare pura exista foarte rar. Omul modern, care se pretinde areligios, inca mai dispune de o intreaga religie camuflata si de ritualuri degradate. Mai toti "areligiosii" se comporta, in mod inconstient, religios, nu sunt eliberati de comportamente religioase, de teologii si mitologii. Aceste comportamente pot fi recunoscute in filmele, spectacolele si cartile pe care le citim, ba chiar in ideologia comunismului sau in miscarile declarate laice sau antireligioase (ex. nudismul sau miscarile pentru libertatea sexuala absoluta manifestari ale "nostalgiei Paradisului")

Eliade spune in final: "Consideratiile istoricului religios se opresc aici. Tot aici incepe problematica proprie filosofului, psihologului, ba chiar a teologului." Caci inainte de toate, Lumea exista, ea este prezenta si are o structura. Ea se impune ca o creatie si dezvaluie multiplele aspecte ale Sacrului. Omul trebuie sa inteleaga simbolul pentru a reusi traiasca universul.